

Wykorzystanie naturalnych środków leczniczych w uzdrowiskach w polskich Sudetach i na Przedgórzu Sudeckim po 1945 roku, ze szczególnym uwzględnieniem Dusznik-Zdroju – zarys problemu

Obszar Sudetów jest bogaty w miejscowości o charakterze leczniczym. Działalność uzdrowiskowa na tym terenie rozpoczęła się już w średniowieczu, kiedy zaczęto wykorzystywać do kuracji wody Cieplic-Zdroju¹. Największy rozkwit śląskich uzdrowisk przypadł na XIX wiek. To właśnie w tym okresie oraz na początku XX wieku przeżywały one swoją prosperity. Wpływ na to miały między innymi: postęp w naukach przyrodniczych, rozwój środków transportu, w szczególności wzrost sieci kolejowej, a także przemiany społeczne i inicjatywy². La belle époque to czas rozkwitu kurortów i zarazem licznych inwestycji budowlanych³. Warto dodać, że oprócz uzdrowisk balneologicznych, gdzie podstawowym środkiem leczniczym była woda, w XIX wieku pojawiły się tak zwane luftkurorty, które oferowały leczenie klimatyczne⁴.

Po 1945 roku, kiedy północna część Sudetów i Przedgórze Sudeckie znalazły się w granicach Polski, bardzo szybko, bo już na wiosnę 1946 roku, reaktywowano i przygotowano miejscowości na pierwszy powojenny sezon kuracyjny, a Dolny Śląsk propagowano jako „kraj uzdrowisk”⁵.

¹ Pierwsze wzmianki o Cieplicach pojawiają się w XIII wieku (za: A. Zieliński, *Uzdrowiska dolnośląskie na dawnej rycinie*, Wrocław 1996, s. 5). Do końca XVI wieku Cieplice i Łądek-Zdrój prowadziły już zorganizowaną działalność leczniczą. W przypadku Dusznik-Zdroju można przypuszczać, że zdroj był znany już w XV wieku. Jego formalny rozwój to połowa XVIII wieku. (Za: J. Dębicki, *Kulturowe aspekty sudeckich uzdrowisk obecnego regionu dolnośląskiego w XVII–XVIII wieku*, Toruń 2005, s. 6, 16, 41).

² R. Kincel, *U szląskich wód. Z dziejów śląskich uzdrowisk i ich tradycji polskich*, Racibórz–Kawatowice 1994, s. 7, 8. Jako przykłady inicjatyw można przywołać tu działalność Hermanna Brehmera, Theodora Römplera i Hansa Weickera, którzy przyczynili się do powstania trzech dużych zakładów sanatoryjnych dla płucnych w Sokołowsku, oraz hrabiego Fryderyka Ludwika von Pfeil, dzięki któremu zostało zorganizowane uzdrowisko w Przerzecyniu-Zdroju.

³ A. Zieliński, *Uzdrowiska dolnośląskie...* [1], s. 5.

⁴ J. Janczak, *Z kufierkiem i chlebakiem. Z przeszłości uzdrowisk i turystyki śląskiej*, Kraków 1988, s. 32.

⁵ *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie. Informator na sezon wiosenny 1946*, [b.r.w.], s. 21.

W artykule chciałabym pokrótce scharakteryzować sudeckie uzdrowiska pod kątem ich czynników i profili leczniczych oraz oferowanych zabiegów. Kwestia infrastruktury zdrojowej, własności poszczególnych obiektów, organizacji lecznictwa uzdrowiskowego w nowej rzeczywistości ustrojowej wymagają szerszego ujęcia. Ze względu na zawężenie problematyki artykułu zagadnienia te – choć istotne i podkreślające zmiany, jakie dotknęły miejscowości uzdrowiskowe po 1945 roku – nie będą poruszane.

1. Uzdrowiska – terminologia

Na początku rozważań warto odpowiedzieć na pytanie, czym właściwie są uzdrowiska i jaka jest ich definicja. Według ustawy o uzdrowiskach z 23 marca 1922 roku (która funkcjonowała również w okresie powojennym, aż do 1966 roku) za uzdrowiska należy uważać:

miejsowości, posiadające cieplice lub źródła lecznicze (źródła, studnie lub otwory wiertnicze o wodzie, zawierającej mineralne, gazowe lub inne składniki, względnie wykazującej specjalne działania, co nadaje jej właściwości i zastosowanie lecznicze), czyli tzw. zdrojowiska; stacje klimatyczne; kąpieliska morskie⁶.

Z kolei ustawa z dnia 17 czerwca 1966 roku o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym definiowała uzdrowisko jako:

miejsowość [...] która ma warunki niezbędne do przeprowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego [...] przy wykorzystaniu: warunków naturalnych, a w szczególności właściwości leczniczych klimatu i krajobrazu (klimatoterapia), naturalnych zasobów leczniczych, jak wody lecznicze, gazy lecznicze i peloidy (balneoterapia), właściwości leczniczych morza (talasoterapia) oraz innych czynników środowiskowych mających korzystny wpływ na wyniki świadczeń zapobiegawczych i leczniczych⁷.

Według najnowszych regulacji prawnych:

uzdrowisko – obszar, na terenie którego prowadzone jest lecznictwo uzdrowiskowe, wydzielony w celu wykorzystania i ochrony znajdujących się na jego obszarze naturalnych surowców leczniczych [...] posiada złoża naturalnych surowców leczniczych o potwierdzonych właściwościach leczniczych [...] posiada klimat o właściwościach leczniczych [...] na jego obszarze znajdują się zakłady lecznictwa uzdrowiskowego i urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego, przygotowane do prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego; spełnia określone w przepisach o ochronie środowiska wymagania w stosunku do środowiska; posiada infrastrukturę techniczną w zakresie gospodarki

⁶ Ustawa o uzdrowiskach z dnia 23 marca 1922 r. (Dz.U. 1922, nr 31, poz. 254).

⁷ Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym (Dz.U. 1966, nr 23, poz. 150). Ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 1967 roku.

wodno-ściekowej, energetycznej, w zakresie transportu zbiorowego, a także prowadzi gospodarkę odpadami⁸.

Jednak najtrafniejszą definicją, obejmującą również kwestie układów przestrzennych miejscowości, wydaje się ta zaproponowana przez Elżbietę Węclawowicz-Bilską:

Uzdrowiska są założeniami urbanistycznymi, których kształt przestrzenny, wynikający z funkcji, jest efektem wielowiekowej tradycji kreacji tych układów, w których realizowane są różne potrzeby zdrowotne człowieka. Sytuowane są one w miejscu występowania naturalnych czynników leczniczych takich jak: wody mineralne, gazy lecznicze, peloidy, morze, klimat o charakterze leczniczym, atrakcyjny krajobraz⁹.

2. Czynniki lecznicze

Podstawowym warunkiem powstania uzdrowiska jest posiadanie odpowiednich warunków naturalnych. Czynnikiemami leczniczymi w uzdrowiskach są: klimat (uzdrowiska klimatyczne), wody lecznicze (zdrojowiska), peloidy (uzdrowiska borowinowe), woda i klimat morski (uzdrowiska thalassoterapeutyczne)¹⁰. W przypadku sudeckich kurortów można mówić o występowaniu trzech pierwszych czynników naturalnych. W Sudetach licznie występują wody lecznicze oraz charakterystyczny mikroklimat. Po 1945 roku rejon ten stał się najważniejszym obszarem zdrojowiskowym w Polsce¹¹. Warto dodać, że w samych Sudetach w 1939 roku wymieniano aż 161 miejscowości uznawanych za recepcyjne¹². Zalety dolnośląskich uzdrowisk podkreślał między innymi informator Państwowych Uzdrowisk Dolnośląskich na sezon wiosenny 1946 roku:

Niezerównane warunki klimatolecnicze, znaczna skala wzniesień i bogactwo wód kruszcowych w połączeniu z przepięknym krajobrazem gór i lasów stwarzają jedne w swoim rodzaju warunki leczenia uzdrowiskowego, wypoczynku i zapobiegania chorobom¹³.

⁸ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych (Dz.U. 2005, nr 167, poz. 1399).

⁹ E. Węclawowicz-Bilska, *Uzdrowiska polskie. Zagadnienia programowo-przestrzenne*, Kraków 2008, s. 17.

¹⁰ C. Kolago, *Geografia uzdrowisk polskich*, „Balneologia Polska” 1951, t. 1, s. 120–121; E. Węclawowicz-Bilska, *Uzdrowiska polskie...* [9], s. 18.

¹¹ A. Wrzosek, *Turystyka i uzdrowiska na Śląsku*, Katowice–Wrocław 1948, s. 14. Na taki status wpływ miało także bardzo dobre zagospodarowanie uzdrowisk i ich infrastruktura.

¹² K.R. Mazurski, *Rozwój i przemiany funkcji turystyczno-rekreacyjnych i uzdrowiskowych Dolnego Śląska po 1945 r.* [w:] *Przemiany ludnościowo-osadnicze i społeczno-gospodarcze na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, red. J. Łoboda [„Acta Universitatis Wratislaviensis” 1591, „Studia Geograficzne”, t. 61], Wrocław 1994, s. 199 powołuje się na Urzędowy wykaz miejscowości uznawanych za recepcyjne z 1939 roku.

¹³ *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie...* [5], s. 5.

Miejscowości lecznicze na terenie Sudetów – jak już zostało zaznaczone – można podzielić na źródła i uzdrowiska klimatyczne¹⁴.

Podstawowymi środkami leczniczymi w uzdrowiskach sudeckich są wody, wśród których dominują szczawy¹⁵. Szczegółowy skład chemiczny prezentuje tabela nr 1.

W leczeniu uzdrowiskowym w Dusznikach-Zdroju wykorzystywano źródła: „Pieniawa Chopina” – które było głównym źródłem, „Jan Kazimierz”, „Agata” oraz „Zimny Zdrój” – najstarsze z dusznickich źródeł. Wszystkie należały do grupy szczaw wodoro-węglanowo-wapniowo-sodowych, żelazistych¹⁶. Na przełomie lat 60 i 70. XX wieku dokonano odwiertów nowych źródeł¹⁷.

Co warto podkreślić, „Pieniawa Chopina” była jedyną w Polsce ciepłą szczawą alkaliczną¹⁸. Źródła w Sudetach również jako jedyne w kraju mają wody radocenne oraz arsenowe¹⁹.

Osobnym problemem, wymagającym szerszego uzupełnienia, jest kwestia konserwacji i remontów ujęć źródeł w okresie powojennym²⁰.

Warto dodać, że kiedy w XVIII wieku możliwe stały się chemiczne analizy wód, zaczęto szczegółowo określać zawartość poszczególnych związków i rozróżniać między innymi wody żelaziste, alkaliczne, cieplice. W medycynie wzrosło znaczenie wodolecznictwa. Dzięki postępowi w tej dziedzinie rozszerzały się wskazania, a także przeciwwskazania do leczenia w poszczególnych uzdrowiskach i fachowość aplikowanych kuracji²¹.

¹⁴ Środkiem leczniczym w uzdrowiskach sudeckich są również peloidy, jednak borowina używana jest tylko jako dodatkowy środek leczniczy i nie stała się podstawą funkcjonowania specjalnych uzdrowisk borowinowych. Należy zaznaczyć złożony problem związany z uzdrowiskami klimatycznymi. W latach powojennych określenie ‘kurorty klimatyczne’ zostało zastąpione przez ‘stacje klimatyczne’. W latach 50. XX wieku stacje klimatyczne przestano traktować jak uzdrowiska. Zagadnienie to porusza także Elżbieta Węclawowicz-Bilska, *Uzdrowiska polskie...* [9], s. 19.

¹⁵ Szczegółowe opracowanie dotyczące również składu chemicznego wód źródeł sudeckich można znaleźć w sprawozdaniu: *Właściwości wód mineralnych Dolnego Śląska a ich wartość użytkowa* (Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej: APWr], Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa, sygn. 1139 – Protokół z Konferencji Dyrektorów i Lekarzy uzdrowisk dolnośląskich, Solice-Zdrój, 3 i 4.10.1948, k. 158–167). Informacje o źródłach wód leczniczych można odszukać także w zespolach dotyczących poszczególnych uzdrowisk, między innymi: APWr Oddział w Kamieńcu Żąbkowickim [dalej: APKZ], Uzdrawisko Długopole w Długopole-Zdroju, sygn. 6 – Plan ruchu w zakresie eksploatacji i remontów źródeł mineralnych w Długopole-Zdroju na rok 1959, k. 1–9, czy sygn. 8 – Problematyka działalności za okres 1959–1961, k. 6–8 lub Uzdrawisko w Łądku Zdroju, sygn. 120 – Karta rozpoznawcza uzdrawiska 1958, k. 11.

¹⁶ *Duszniki-Zdrój*, „Problemy Uzdrowiskowe” 1975, z. 4, cz. 2, s. 72 oraz A. Koźmiński, *Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój, Zieleniec i okolice*, Warszawa 1973, s. 45–46.

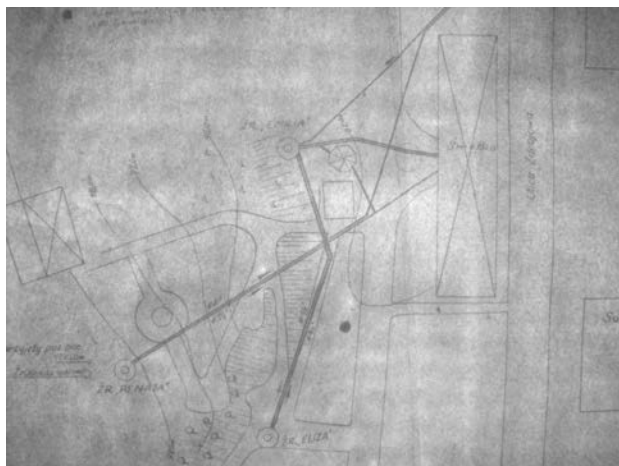
¹⁷ K. Marcinek, W. Prorok, *Duszniki-Zdrój, Polanica-Zdrój i okolice*, Warszawa 1984, s. 44.

¹⁸ *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie. Informator na sezon...* [5], s. 14.

¹⁹ C. Kolago, *Geografia uzdrawisk...* [10], s. 123.

²⁰ O problemie nieinwestowania i niekonserwowania źródeł wspomina Dyrekcja Uzdrawiska Łądek w piśmie do Centralnego Zarządu Uzdrawisk (APKZ, Uzdrawisko w Łądku Zdroju, sygn. 22 – Schemat organizacyjny 1954, Pismo do Centralnego Zarządu Uzdrawisk z dnia 23 czerwca 1954 r., k. 30).

²¹ *Uzdrowiska Polskie. Informator*, Warszawa 1955, s. 5.

Fot. 1. Fragment planu sytuacyjnego źródeł mineralnych w Długopolu-Zdroju

Źródło: APKZ, Uzdrawisko Długopole w Długopolu-Zdroju, sygn. 6 – Plan ruchu w zakresie eksploatacji i remontów źródeł mineralnych w Długopolu Zdroju na rok 1959, k. 9.

Tabela 1. Skład chemiczny wód sudeckich uzdrowisk^{22 23}

Uzdrowisko	Wody
Szczawno-Zdrój	szczyawy alkaliczne szczyawy ziemno-alkaliczne
Cieplice-Zdrój	cieplice
Polanica-Zdrój	szczyawy ziemno-alkaliczno-żelaziste
Duszniki-Zdrój	szczyawy ziemno-alkaliczno-żelaziste
Kudowa-Zdrój	szczyawy alkaliczno-żelazisto-arsenowe
Lądek-Zdrój	radoczynne cieplice siarkowe
Świeradów-Zdrój	radoczynne szczyawy szczyawy alkaliczno-ziemno-żelaziste szczyawy ziemno-żelaziste radoczynne zdroje proste
Czerniawa-Zdrój	szczyawy ziemno-alkaliczno-żelaziste
Długopole-Zdrój	szczyawy żelaziste szczyawy ziemno-żelaziste szczyawy proste
Przerzeczyn-Zdrój	siarkowe z zawartością żelaza
Jedlina-Zdrój	szczyawy proste
Bolków-Zdrój	szczyawa alkaliczno-glauberska

Tabele opracowano na podstawie danych z: *Państwowe Uzdrawiska Dolnośląskie. Informator na sezon wiosenny 1946*, [b.r.w.], s. 8–15 oraz *Państwowe Uzdrawiska Dolnośląskie. Informator na rok 1947/48*, [b.r.w.], s. 7–32.

²² Uzdrawisko w Jedlinie zostało reaktywowane w 1962 roku jako filia Szczawna-Zdroju. Ze względu na rozwój walbrzyskiego górnictwa wody zanikły. Po ponownym uruchomieniu uzdrawiska dowożone były ze Szczawna-Zdroju.

²³ Uzdrawisko Bolków-Zdrój po drugiej wojnie światowej już nie funkcjonowało. Zamierzano je reaktywować, jednak bezskutecznie.

Do następnej grupy środków leczniczych występujących na terenie Sudetów można zaliczyć klimat. Lecznictwo klimatyczne miało z kolei swój początek w latach 50. XIX wieku, kiedy Hermann Brehmer według własnej metody leczniczej założył w Sokołowsku zakład dla chorych na płuca²⁴. Była to innowacja, a samo Sokołowsko uzyskało status tak zwanego luftkurortu. Stało się jednym z pierwszych uzdrowisk, w którym kuracji nie opierano na właściwościach wód mineralnych. Zrazem był to pierwszy w Europie ośrodek wykorzystujący metodę klimatyczną do leczenia gruźlicy.

Tabela 2. Uzdrowiska klimatyczne na terenie Sudetów

Szklarska Poręba
Karpacz-Bierutowice
Sokołowsko
Kamienna Góra
Barcinek
Międzygórze
Wysoka Łąka
Głucholazy

W tabeli wymieniono jedynie najważniejsze tzw. stacje klimatyczne, pomijając mniejsze ośrodki. Problem zaliczania w okresie powojennym stacji klimatycznych do uzdrowisk został wyjaśniony w przypisie 14.

Tabelę opracowano na podstawie danych z: *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie. Informator na sezon wiosenny 1946*, [b.r.w.], s. 16–20 oraz *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie. Informator na rok 1947/48*, [b.r.w.], s. 36–45.

Do naturalnych czynników leczniczych należy dodać również borowiny, stosowane jako dodatkowy środek leczniczy między innymi w Cieplicach, Łądku, Dusznikach czy Przerzeczynie²⁵. W Dusznikach-Zdroju borowina była drugim – obok wód – podstawowym surowcem wykorzystywanym w kuracji. Początkowo dostarczana była ze złóż znajdujących się na terenie uzdrowiska, lecz po ich wyczerpaniu przywożono ją z pobliskiej Lasówki²⁶.

²⁴ Według relacji Hipolita Kieszczyńskiego Hermann Brehmer koncesję na leczenie klimatyczne zdobył w 1859 roku. Zakład powstał jednak w 1854 roku (za: H. Kieszczyński, *Wiadomości o zakładzie leczniczym doktora Brehmera w Görbersdorfie w Szląsku Pruskim*, Warszawa 1876, [b.s.] oraz APKZ, Akta Biura Informacyjnego W. Schimmelpfeng (Auskunftei W. Schimmelpfeng – Deutsche Auskunftei G.m.b.H.), sygn. 296/48-80 – Görbersdorf, Brehmer's Heilanstalt). Być może w latach 1854–1859 funkcjonował zakład hydropatyczny Marii von Colomb i Hermanna Brehmera (za: *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, red. S. Brzezicki, Ch. Nielsen, Warszawa 2006, s. 789).

²⁵ *Uzdrowiska Polskie. Informator*, Warszawa 1973, s. 36.

²⁶ A. Koźmiński, *Duszniki-Zdrój...* [16], s. 47; APKZ, Uzdrowisko Duszniki w Dusznikach-Zdroju, sygn. 1/59 – Projekt planu rozwoju uzdrowiska Duszniki na tle aktywizacji i rozwoju miasta Duszniki-Zdrój w latach 1969–1975, k. 4.

3. Wskazania lecznicze

Wskazania do lecznictwa zdrojowego można podzielić na kilka głównych grup schorzeń. Są to:

Choroby gośćcowe: Cieplice, Lądek, Przerzeczyn, Świeradów.

Choroby układu krążenia: Długopole, Duszniki, Kudowa (Warto przypomnieć, że w 1870 roku Kudowa uzyskała status uzdrowiska chorób serca)²⁷, Polanica.

Choroby układu trawiennego: Duszniki, Polanica, Szczawno.

Choroby gruczołów dokrewnych: Kudowa, Lądek, Świeradów.

Choroby układu oddechowego: Duszniki, Szczawno, Jedlina²⁸.

Choroby ginekologiczne: Cieplice, Długopole, Duszniki, Lądek, Świeradów.

Choroby nerwowe: Kudowa.

Choroby układu nerwowego: Cieplice, Lądek, Świeradów.

Choroby dróg moczowych: Szczawno.

Zatrucia zawodowe: Lądek.

Choroby skóry: Lądek, Przerzeczyn, Świeradów.

Niedokrwiłość, wyczerpanie, rekonwalescencja: Długopole, Duszniki, Kudowa, Polanica, Przerzeczyn, Świeradów.

Choroby dziecięce: Czerniawa, Szczawno²⁹.

Warto dodać, że z biegiem lat (podane wyżej kierunki lecznicze to stan z lat 50. XX wieku) profile niektórych uzdrowisk nieznacznie się zmieniły. Wiązało się to z odkryciem nowych właściwości wód³⁰, a także z tym, że w okresie powojennym dążono do specjalizacji profilu leczniczego uzdrowisk, która miała zależeć od: naturalnych środków zdrojowo-klimatycznych, urządzeń i wyposażenia sanatoriów, „fachowości miejscowych lekarzy”, a także potrzeby społecznej³¹. W szczególności podkreślano ten ostatni czynnik. Jak pisał Juliusz Dobrzyński na łamach „Służby Zdrowia”:

Zadaniem dzisiejszego lecznictwa zdrojowego [...] jest zapobieganie i zwalczanie środkami zdrojowymi chorób społecznych, zawodowych i innych, osłabiających biologiczną żywotność świata pracy, jego zdolność roboczą i wydajność produkcyjną³².

²⁷ *Historia Śląska*, red. M. Czaplinski, Wrocław 2002, s. 313.

²⁸ Uzdrawisko Jedlina-Zdrój zostało reaktywowane dopiero na początku lat 60. XX wieku.

²⁹ J. Dobrzyński, *Zasady kwalifikowania do zdrojowo-klimatycznego leczenia*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 26, s. 26. Dane dotyczące wskazań i przeciwwskazań do leczenia w poszczególnych uzdrowiskach można znaleźć między innymi w tzw. kartach rozpoznawczych uzdrowiska (APKZ, Uzdrawisko w Lądku Zdroju, sygn. 120 – Karta rozpoznawcza uzdrowiska, 1958, k. 1).

³⁰ Dotyczy to Polanicy-Zdroju, która do 1950 roku była uzdrowiskiem wyłącznie kardiologicznym, potem zbadano, że polanickie szczawy dają również dobre rezultaty przy leczeniu chorób układu pokarmowego (za: *Uzdrowiska dolnośląskie i ich okolice*, red. A. Falkiewicz, M. Starzewska, Wrocław 1975, s. 271–272).

³¹ J. Dobrzyński, *Zasady kwalifikowania...* [29], s. 26.

³² Idem, *Rozwój zdrojowisk państwowych*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 10, s. 3.

W Szczawnie-Zdroju powstał z tego powodu duży ośrodek leczenia pylicy płuc, wody radonowe Łądką miały służyć zagrożonym ołowicą i innymi zatruciami, zwracano również uwagę na leczenie chorób gośćcowych, które mogły powodować niezdolność do pracy³³. Dostosowanie wskazań leczniczych w uzdrowiskach do aktualnych potrzeb zdrowotnych społeczeństwa można zaobserwować między innymi na przykładzie Łądko-Zdroju, którego wody miały pomagać w rehabilitacji inwalidów wojennych:

Dziś [cytat pochodzi z 1947 roku] Łądek zaliczyć należy do najcenniejszych naszych źródeł z uwagi na możliwość wykorzystania go do leczenia stanów pourazowych uszkodzeń wojennych³⁴.

Za przykład może posłużyć tu także Długopole-Zdrój, znane jako uzdrowisko chorób serca, które zostało przeprofilowane na leczenie chorób układu trawienia, między innymi wirusowego zapalenia czy marskości wątroby³⁵. Zmiana profilu była argumentowana następująco:

Wzrost zachorowalności w kraju na żółtaczkę zakaźną wytworzył zapotrzebowanie społeczne na zorganizowanie dla chorych po ostrym okresie tej choroby specjalnych sanatoriów³⁶.

W latach 70. podkreślano z kolei zapotrzebowanie społeczne na uzdrowiska zajmujące się leczeniem chorób narządów ruchu, układu krążenia, chorób zawodowych oraz chorób wieku starczego³⁷.

Podobne zjawisko można obserwować w przypadku Dusznik-Zdroju. W pierwszych powojennych sezonach kuracyjnych jako wskazania wymieniano: choroby serca, układu krążenia, przewodu pokarmowego, nerwice oraz reumatyzm i choroby kobiece, których leczenie było możliwe dzięki wykorzystaniu złóż borowiny³⁸. Dodać można również nadużywanie alkoholu oraz papierosów. W ostatnim przypadku szczególne znaczenie miały właściwości wody ze źródła „Pieniawa Chopina”, która zmniejszała głód nikotynowy³⁹. Podobnie było w latach 50. i 60., kiedy do głównych wskazań leczniczych dodano także choroby układu oddechowego⁴⁰. Należy

³³ Idem, *Środowisko pracy – a uzdrowiska*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 40, s. 8.

³⁴ Z. Wiktor, *Z dziejów Łądko-Zdroju*, „Przegląd Lekarski” 1947, nr 11, s. 400.

³⁵ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Zjednoczenie Uzdrowiska Polskie, sygn. 11/12 – Założenia do zmiany profilu leczniczego i modernizacji uzdrowiska Długopole, k. 6–18; *Uzdrowiska Polskie. Informator*, Warszawa 1973, s. 337 oraz *Uzdrowiska dolnośląskie i ich okolice* [30], s. 127–129.

³⁶ AAN, Zjednoczenie Uzdrowiska Polskie, sygn. 11/12 – Założenia do zmiany profilu leczniczego i modernizacji uzdrowiska Długopole, k. 6.

³⁷ *Uzdrowiska Polskie. Informator*, Warszawa 1973, s. 39.

³⁸ *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie. Informator na rok 1947/48*, [b.r.w.], s. 13.

³⁹ J. Dobrzyński, *Uzdrowiska jako lecznice biologiczne*, Warszawa 1949, s. 249.

⁴⁰ *Polskie Uzdrowiska. Informator*, Warszawa 1967, s. 47.

podkreślić, że choroby układu sercowo-naczyniowego zajmowały pierwsze miejsce wśród leczonych w Dusznikach dolegliwości. Na przykład we wrześniu 1948 roku w sanatoriach przebywało 279 pacjentów dotkniętych takimi schorzeniami. Dla porównania kuracjuszy z chorobami reumatycznymi było 146, a z chorobami układu nerwowego – 107. Rok później odnotowano już 398 chorych na układ krążenia i odpowiednio 243 z chorobami reumatycznymi i 89 cierpiących na schorzenia układu nerwowego. W 1951 roku, również we wrześniu, leczono 191 osób pod kątem zaburzeń układu krążenia, 99 z chorobami reumatycznymi oraz 83 kuracjuszy z chorobami układu nerwowego⁴¹. W 1964 roku powołano Kardiologiczny Ośrodek Naukowo-Badawczy, a jedno z sanatoriów przeznaczono tylko „dla leczenia w nim dorosłych dotkniętych głównie schorzeniem serca i narządów krążenia i chorobami towarzyszącymi tym cierpieniom”⁴². Jednak na początku lat 70. zdecydowano się zlikwidować profil kardiologiczny. Lecznictwo ukierunkowano na choroby układu trawiennego (jako kierunek pierwszoplanowy) oraz choroby ginekologiczne i układu oddechowego (jako kierunki drugoplanowe)⁴³.

Wśród uzdrowisk klimatycznych warto wyodrębnić wyróżniające się uzdrowiska przeciwgruźlicze⁴⁴. Problem epidemii gruźlicy w okresie powojennym stał się jednym z najważniejszych zagadnień służby zdrowia. Liczba uzdrowisk przeciwgruźliczych na terenie Sudetów oraz to, że zajmowały one „czołowe miejsce”⁴⁵ w walce z tą chorobą, była podkreślana w wielu folderach i informatorach wydawanych w drugiej połowie lat 40. XX wieku⁴⁶. Na terenie Sudetów i Przedgórze działały następujące sanatoria przeciwgruźlicze: Kamienna Góra (sanatorium dziecięce oraz

⁴¹ APKZ, Uzdrowisko Duszniki w Dusznikach-Zdroju, sygn. 1/115 – Sprawozdanie o chorobach kuracjuszy i stosowanych zabiegach, k. 15; sygn. 1/126 – Sprawozdanie z ruchu uzdrowiskowego, k. 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26; sygn. 1/127 – Roczne sprawozdanie z ruchu uzdrowiskowego za okres od 01.01 do 31.12.1949 r., k. 2; sygn. 1/128 – Sprawozdanie z ruchu uzdrowiskowego, k. 2, 4, 6, 8, 12, 14, 16, 18, 20, 22.

⁴² APKZ, Uzdrowisko Duszniki w Dusznikach-Zdroju, sygn. 1/1 – Statut Sanatorium Zdrojowego I i Ośrodka Klinicznego Dyrekcji Państwowego Uzdrowiska w Dusznikach Zdroju, k. 1; *Duszniki-Zdrój...* [16], s. 71. Ośrodek działał pod kierownictwem Władysława Wręzlewicza z Kliniki Chirurgii Serca Instytutu Chirurgicznego Akademii Medycznej we Wrocławiu – *Duszniki-Zdrój...* [16].

⁴³ *Duszniki-Zdrój...* [16], s. 71.

⁴⁴ Zadania planowe sanatoriów przeciwgruźliczych, liczbę łóżek, liczbę przyjmowanych pacjentów, kwestie remontów budynków sanatoryjnych można prześledzić między innymi na podstawie materiałów Ministerstwa Zdrowia, zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych (AAN, Ministerstwo Zdrowia, dopływ z PKPG, sygn. 7, 13, 14, 18, 31, 35, 37, 38, 40).

⁴⁵ K. SAYSSE-TOBICZYK, *Uzdrowiska Polskie. Ilustrowany przewodnik po zdrojowiskach, stacjach klimatycznych, kąpieliskach morskich, wczasowiskach i miejscowościach wypoczynkowych*, Warszawa 1947, s. 38. W początkowym okresie funkcjonowania sanatoriów przeciwgruźliczych możemy jednak mówić o sporych problemach z niedoposażeniem czy stanem zachowania infrastruktury, między innymi: APWr, Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa, sygn. 1135 – Wyciąg z protokołu z 35 posiedzenia Rady Narodowej, 12.V.1949, Sprawozdanie z kontroli sanatorium Przeciwgruźliczego Związku Inwalidów Wojennych w Sokołowsku, 10–12.I.1950, k. 177, 178.

⁴⁶ Można przywołać tu między innymi: K. SAYSSE-TOBICZYK, *Uzdrowiska Polskie. Ilustrowany...* [45].

dla kobiet), Głuchołazy (sanatorium dla dorosłych), Sokołowsko (sanatorium dla dorosłych) oraz zespół sanatoryjny Bukowiec–Wysoka Łąka–Krzyżatka (dla dorosłych)⁴⁷. Najważniejsze z nich to Sokołowsko oraz Bukowiec⁴⁸. W przypadku uzdrowisk przeciwgruźliczych można zaobserwować tendencję do zmniejszania liczby łóżek w poszczególnych zakładach⁴⁹. Można to tłumaczyć faktem, że z biegiem lat odnotowywano coraz mniej przypadków zachorowań, a gruźlica przestała być tak palącym problemem jak w latach tużpowojennych⁵⁰.

Spośród pozostałych wskazań do lecznictwa klimatycznego można wymienić schorzenia dróg oddechowych, rekonwalescencje czy „wszelkie stany wyczerpania nerwowego”, które można było leczyć w Karpaczu czy Szklarskiej Porębie. Co istotne, przeciwwskazaniami do kuracji klimatycznej w tych ośrodkach były wady serca oraz gruźlica płuc⁵¹.

Warto przy tym zasygnalizować szeroko komentowany w specjalistycznej prasie oraz w dokumentacji przedsiębiorstw uzdrowiskowych, dość często pojawiający się problem błędnego kierowania chorych na leczenie sanatoryjne, co skutkowało pogorszeniem się ich stanu zdrowia, przenoszeniem do innych uzdrowisk, szpitali lub odsyłaniem do domów⁵².

4. Zabiegi lecznicze

W sudeckich uzdrowiskach kuracjusze mieli do dyspozycji duży wachlarz zabiegów. Dotyczy to w szczególności zdrojowisk. Oprócz kuracji pitnej, która nie zawsze jest możliwa ze względu na charakter wód, spośród najczęściej spotykanych można wymienić: kąpiele, natryski, inhalacje, masaże oraz zabiegi ściśle związane ze specjalizacją uzdrowiska, jak na przykład głębokie płukanie jelit (Polanica), płukania ginekologiczne (Świeradów).

W Dusznikach-Zdroju proponowano różnorodne zabiegi, których ordynowanie uzależnione było od wskazań leczniczych. Stosowano kurację pitną, kąpiele mine-

⁴⁷ Podano sanatoria przeciwgruźlicze działające w 1946, 1947 roku (AAN, Ministerstwo Ziem Odzyskanych, sygn. 1468 – Stan sanatoriów i szpitali przeciwgruźliczych na terenach Ziem Odzyskanych w roku 1946, k. 60 oraz K. Saysse-Tobiczyk, *Uzdrowiska Polskie. Ilustrowany...* [45], s. 32, 33).

⁴⁸ A. Wrzosek, *Turystyka i uzdrowiska na Dolnym Śląsku*, „Wiadomości o Śląsku” 1947, nr 5, s. 3.

⁴⁹ AAN, Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, sygn. 19/1018 – Sprawozdania zbiorcze z zakresu działalności przeciwgruźliczej za lata 1967–1979, nlb.

⁵⁰ Zagadnienie to opisuje także Bożena Płonka-Syroka, która podaje, że w 1962 roku zamknięto specjalny pion lecznictwa przeciwgruźliczego z uwagi na opanowanie epidemii (gruźlica nie była już wielkim zagrożeniem). Wiązało się to ze zmianą profili sanatoriów z profili gruźliczych na choroby dróg oddechowych (choroby płuc, astma, alergie). (Za: B. Płonka-Syroka, *Zarys historii lecznictwa naturalnego w Karkonoszach [w:] Dolnoślązacy? Kształtowanie tożsamości mieszkańców Dolnego Śląska po II wojnie światowej*, red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, Wrocław 2007, s. 36.

⁵¹ *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie. Informator...* [38], s. 4, 36, 41.

⁵² Problem niewłaściwego kierowania kuracjuszy podejmowany był między innymi w: AAN, Zjednoczenie Uzdrowiska Polskie, sygn. 3/21 – artykuł *Uzdrowianie uzdrowisk*, „Życie Gospodarcze” 1976, nr z 22 lutego.

ralne (do których nie używano jedynie wód ze źródła „Jan Kazimierz”), igliwiowe, natryski, inhalacje oraz masaże, elektrolecznictwo czy gimnastykę⁵³. W sezonie kuracyjnym 1953 najpopularniejsze były kąpiele mineralne – 47 223 wydanych zabiegów, igliwiowe – 23 562, inhalacje pojedyncze bez olejku – 15 700 oraz zawijania borowinowe częściowe – 14 645 i kąpiele 4-komorowe – 13 209 zabiegów⁵⁴.

W przypadku uzdrowisk klimatycznych stosowano tzw. leczenie klimatyczne, na które składało się leżakowanie, spacerowanie i odpowiednia dieta. Zakłady leczenia gruźlicy dysponowały ponadto urządzeniami do leczenia chirurgicznego⁵⁵.

W uzdrowiskach wykorzystujących również borowiny stosowano kąpiele, zawijania, okłady borowinowe. Do takich uzdrowisk – oprócz Dusznik – należały między innymi Cieplice-Zdrój, gdzie:

Kuchnia borowinowa jest nowoczesnie urządzona i wyposażona w młynek i kadzie z miesządem o napędzie mechanicznym, a specjalne urządzenia pozwalają na mechaniczne tłoczenie papki borowinowej do wanien wprost z kadzi. W kabinach ustawione są po dwie wanny – jedna na kąpiel borowinową, a druga na oczyszczającą⁵⁶.

Warto dodać, że dyrekcje poszczególnych uzdrowisk czy też lekarze wydawali dla pacjentów skierowanych na leczenie do uzdrowiska specjalne przewodniki, w których udzielane były porady i wskazówki związane z kuracją oraz leczeniem⁵⁷.

5. Sezon kuracyjny

W przeciwieństwie do okresu przedwojennego, po 1945 roku sezon kuracyjny w sudeckich uzdrowiskach trwał cały rok⁵⁸. Likwidacja sezonowości była – obok

⁵³ *Duszniki-Zdrój...* [43], s. 72; *Polskie Uzdrowiska*, Warszawa 1967, s. 47 oraz *Uzdrowiska Polskie. Informator*, Warszawa 1973, s. 91.

⁵⁴ Zestawienie przedstawia łączną liczbę wydanych zabiegów w lecznictwie otwartym i zamkniętym, za sezon 1953 (od stycznia do grudnia) (APKZ, Uzdrowisko Duszniki w Dusznikach-Zdroju, sygn. 1/145 – Sprawozdanie z działalności zakładu przyrodoleczniczego, k. 1–24).

⁵⁵ Typy zabiegów opracowano na podstawie Informatorów Uzdrowiskowych (*Polskie Uzdrowiska. Informator*, Warszawa 1967, s. 37, 41, 44–58, 65–66; *Państwowe Uzdrowiska Dolnośląskie. Informator...* [5], s. 9–17) oraz dokumentacji archiwalnej APWr, Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa, sygn. 1139 – Protokół z Konferencji Dyrektorów i Lekarzy uzdrowisk dolnośląskich, Solice-Zdrój, 3 i 4.X.1948, k. 100–154.

⁵⁶ *Miejsce królewskich gości zajęli „zwykli ludzie”*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 35, s. 4.

⁵⁷ AAN, Naczelna Dyrekcja Polskie Uzdrowiska, sygn. 4/6 – Jak zachowywać się, żeby odnieść pełną korzyść z kuracji kąpielowej, k. 278; S. Cegliński, M. Kalinowski, *Jak leczyć się w uzdrowisku*, Warszawa 1957.

⁵⁸ Na problem całoroczności uzdrowisk zwraca również uwagę Krzysztof R. Mazurski, *Rozwój i przemiany funkcji...* [12], s. 201. Należy jednak podkreślić, że w niektórych miejscowościach, takich jak: Polanica, Jedlina, Kudowa, Szczawno, Cieplice czy Duszniki, funkcjonował tzw. Winterkurzeit (w Dusznikach-Zdroju od 1 listopada do 15 kwietnia). *Bäderland Schlesien: Die schlesischen Heilbäder und Klimakurorte in ihrer Bedeutung für den Kranken und Erholungsbedürftigen*, Breslau 1937, s. 10, 14, 24, 30, 32, 40.

organizacji nowych form lecznictwa, wzrostu chłonności uzdrowisk oraz zmiany składu socjalnego kuracjuszy – jednym z kluczowych założeń tzw. Społecznej Służby Zdrowia⁵⁹. Jak donosiła „Służba Zdrowia” z 1952 roku:

[...] coraz więcej uzdrowisk przystosowuje się do pracy całorocznej bez przerwy. Coraz więcej osób potrzebujących szybkiej kuracji uzdrowiskowej kierowanych będzie do uzdrowisk w porze zimowej⁶⁰.

Wpływ na to miał z pewnością zły stan zdrowia społeczeństwa wyczerpanego wojną oraz nowe wskazania lecznicze. Kierowano do uzdrowisk zimowych, na przykład chorych na układ krążenia, na których zły wpływ miały upały i duża wilgotność występująca w miesiącach letnich⁶¹. Problem wykorzystywania uzdrowisk również zimą był szeroko komentowany w prasie specjalistycznej. Środowisko lekarskie zachwalało:

Wszystkie przewlekłe choroby, nadające się do leczenia zdrojowego, możemy leczyć zimą równie skutecznie, a nawet jeszcze z większym powodzeniem, aniżeli w lecie⁶².

Całoroczność sezonu odbywała się jednak kosztem nadmiernej eksploatacji urządzeń uzdrowiskowych. Wiązała się także z koniecznością przebudowywania obiektów⁶³.

6. Naturalne produkty zdrojowe

Oprócz leczenia sanatoryjnego na miejscu, w uzdrowisku, polecano również stosowanie tzw. naturalnych produktów zdrojowych, które można używać w lecznictwie domowym. Były one zalecane przy lżejszych schorzeniach, jak również przy przedłużeniu kuracji pitnej stosowanej w sanatoriach⁶⁴. Sprzedaż wód butelkowanych była jedną z głównych gałęzi działalności przedsiębiorstw uzdrowiskowych. Naczelna Dyrekcja „Polskie Uzdrowiska” zapewniała, że:

dysponując odpowiednio rozbudowanym aparatem technicznym i fachowym, może zapewnić dostarczenie lekarzom i pacjentom wód leczniczych i innych produktów zdrojowych w postaci czynnej, tj. pod względem działania najbardziej zbliżonej do tych stosowanych bezpośrednio u źródła⁶⁵.

⁵⁹ Z. Filipowicz, *Zarys historyczny rozwoju turystyki i uzdrowisk*, „Problemy Uzdrowiskowe” 1971, z. 2, 1971, s. 137.

⁶⁰ *Uzdrowiska w służbie świata pracy*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 25, s. 7.

⁶¹ J. Dobrzyński, *Uzdrowiskowe leczenie chorób serca*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 11, s. 2.

⁶² Idem, *Wykorzystać uzdrowiska w sezonie zimowym*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 13, s. 3.

⁶³ APKZ, *Uzdrowisko w Łądku Zdroju*, sygn. 94 – Założenia do 5-letniego planu potrzeb w rozwoju P.P. „Uzdrowisko Łądek”, k. 4.

⁶⁴ *Polskie Uzdrowiska. Informator*, Warszawa 1967, s. 81.

⁶⁵ *Informator Uzdrowiskowy*, Warszawa 1948, s. 13.

Produkcja wód leczniczych była prowadzona w trzech⁶⁶ sudeckich uzdrowiskach: w Szczawnie (wody „Mieszko” i „Dąbrówka”), Kudowie (woda „Śniadecki”) oraz Polanicy („Wielka Pieniawa”)⁶⁷. Oprócz wód leczniczych można było również kupić wody stołowe, polecane w szczególności rekonwalescentom:

Mineralne wody stołowe są za tym nie tylko ulubionym napojem musującym, ale środkiem leczniczym wpływającym dodatnio na chemizm soków ustrojowych⁶⁸.

Produkowało je sześć sudeckich zdrojów⁶⁹: Cieplice („Marysieńka”), Kudowa („Kudowianka”), Łądek („Długopolanka”), Szczawnica („Anka”), Czerniawa („Czerniawianka”) oraz Polanica-Zdrój (znana również dzisiaj „Staropolanka”)⁷⁰. Możliwość kupna oraz spróbowania sudeckich wód we Wrocławiu oferował „reprezentacyjny punkt sprzedaży produktów zdrojowych” mieszczący się przy ulicy Świdnickiej 2⁷¹.

Warto dodać, że domowe leczenie śląskimi wodami było możliwe również znacznie wcześniej. Potwierdzone źródłowo informacje o sprzedaży butelkowanej wody zdrojowej pochodzą już z XVIII wieku⁷².

PRZEDSIĘBIORSTWA PAŃSTWOWE
»POLSKIE UZDROWISKA«
 DYREKCJA NACZELNA: WARSZAWA, UL. CHOCIMSKA 24, tel. 444 - 62 - 63

Naturalne wody mineralne i przetwory zdrojowe do leczenia domowego

WODY LECZNICZE:

•ZUBER•	Krynica	•DABROWKA•	Solice
•GŁOWNY•	Krynica	•MAGDALENA•	Szczawnica
•JAN•	Krynica	•JOZEFINA•	Szczawnica
•ŚNIADECKI•	Kudowa	•CELESTYNA•	Rymanów
•MARCHLEWSKI•	Kudowa	•KLAUDIA•	Rymanów
•MIESZKO•	Solice	•TYTUS•	Rymanów

PRZETWORY ZDROJOWE

SZLAM CIECHOCIŃSKI do kąpeli
 Ł U G CIECHOCIŃSKI do kąpeli
 BOROWINA CIECHOCIŃSKA do kąpeli
 S O Ł I W O N I C K A do kąpeli

TABLETKI •ZUBER• i SOL MUSUJĄCA •ZUBER• Krynica

Wszystkie mineralne wody lecznicze i przetwory zdrojowe Polskich Uzdrowisk są włączone do spisu leków, stosowanych przez Lekarzy Ubezpieczalni Społecznych

TABLETKI •ZUBER•
 stosowane w nadkwasności, wrzodzie żołądka, ślepiach przewodu pokarmowego i dróg żółciowych, upiększanie z naturalnej wody mineralnej ze źródła Zuber w Krynicy
 przyspieszają pod względem działania wszystkie podobne środki lecznicze sztuczne i naturalne jak tabletki Vichy, Rixingen i. p.

Do nabycia we wszystkich aptekach i drogeriach.

Fot. 2. Ogłoszenie reklamujące naturalne przetwory zdrojowe stosowane w domowej kuracji

Źródło: „Służba Zdrowia” 1948, nr 11–12, nlb.

⁶⁶ Początkowo można było nabyć wody lecznicze ze Szczawną oraz Kudowy. W 1948 roku produkcja „Wielkiej Pieniawy” była dopiero na etapie przygotowań (*Informator Uzdrowiskowy* [65], s. 20).

⁶⁷ *Polskie Uzdrowiska. Informator*, Warszawa 1967, s. 86.

⁶⁸ K. Sajsse-Tobczyk, *Uzdrowiska Polskie. Ilustrowany...* [45], s. 235.

⁶⁹ Początkowo do sprzedaży wprowadzona była jedynie „Anka” oraz „Staropolanka” (za: *Informator Uzdrowiskowy* [65], s. 21).

⁷⁰ *Polskie Uzdrowiska. Informator*, Warszawa 1967, s. 87.

⁷¹ AAN, Naczelna Dyrekcja Polskie Uzdrowiska, sygn. 1/6, k. 515, 517.

⁷² O zagadnieniu tym pisze Jacek Dębicki, *Kulturowe aspekty...* [1], s. 144. O możliwości kupienia śląskich wód w aptekach, między innymi tych warszawskich (w XIX w.) wspomina Ryszard Kincel, *U śląskich wód...* [2], s. 9, 10.

Niniejszy artykuł, ze względu na swój syntetyczny charakter, nie wyczerpuje tematyki lecznictwa w uzdrowiskach sudeckich w okresie powojennym. Niektóre problemy zostały jedynie zaakcentowane i wymagają omówienia w szerszym kontekście.

**Utilisation of the natural therapeutic resources in the Polish Sudety Mountains and Sudety Forelands, post-1945, with particular consideration of Duszniki-Zdrój
An outline of the topic**

Summary

The article sets out to present the utilisation of the natural therapeutic resources in the health resorts of the Sudety Mountains following World War II. The area under study coincides with the borders of the mountain chain which have been a part of Poland since 1945. The topics addressed are related to the spa resort of Duszniki-Zdrój, together with the other resorts of the kind situated both in the Sudety Forelands and the mountain chain itself. The area encompasses the largest cluster of health resorts in Lower Silesia. The post-war period featured a significant dynamic as regards changes in spa therapy and transformations to the resorts themselves. The nationalisation of the sanatoria had an impact in this respect, as did the new social policy and the 'new patient model'.

The topic of the utilisation of natural therapeutic factors is approached on the basis of a resource base consisting primarily of the archival materials held in the Central Archives of Modern Records in Warsaw and the State Archive in Wrocław, together with its Kamieniec Żąbkowicki branch, as well as the sectoral press published by *Uzdrowiska Polskie* (Polish Health Resorts) and the Institute of Balneology, including such titles as *Śłużba Zdrowia* (*The Health Service*), *Problemy Uzdrowiskowe* (*Health Resort Problems*) and *Informator Uzdrowiskowy* (*Health Resort News*). The subject literature and printed sources round out the article.

The most crucial research issues are those relating to the question of spa resort therapy in the broad sense and to the changes it underwent following 1945. The article can be divided into six parts. They approach the most vital topics connected with the utilisation of natural therapeutic resources, including the problem of defining spa resort towns, as well as issues related to therapeutic factors in the Sudety health resorts, indicators for sanatorium therapy, therapeutic treatments, the health resort season and the natural spa preparations applied in home treatments.

Translation Caryl Swift

Nutzung von Heilmitteln in den Kurorten der polnischen Sudeten und in dem Sudetenvorland nach dem Jahre 1945, mit besonderer Berücksichtigung von Bad Reinerz – Problemübersicht

Zusammenfassung

Das Ziel des Artikels ist die Darstellung der Nutzung von Heilmitteln in den Sudeten-Kurorten nach dem Zweiten Weltkrieg. Das Forschungsgebiet deckt sich mit den bis zum Jahre 1945 zu Polen gehörenden Grenzen der Gebirgskette. Die berührten Motive sind mit dem Reinerzer Kurort und den übrigen verbunden, die sowohl im Sudetenvorland, wie auch im Gebirgszug der Sudeten gelegen sind. Auf diesem Gebiet konzentrieren sich die meisten Kurortschaften in Niederschlesien. Die Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg zeichnete sich durch eine große Dynamik an Veränderungen in der Heilkunde der Kurorte und der Umgestaltung der Ortschaften selbst aus. Darauf hatten u.a. die Verstaatlichung von Sanatorien, die neue Sozialpolitik und das s.g. Model der Sanatoriumsgäste Einfluss.

Das Problem der Nutzung von natürlichen Heilfaktoren ist in Anlehnung an die Quellengrundlage näher gebracht worden, die sich vor allem aus Archivmaterialien zusammensetzen, die in dem Zentralarchiv Neuer Akten in Warschau, dem Staatsarchiv zu Breslau, und seiner Filiale in Kamenz, wie auch in der Branchen-Presse, die von den Polnischen Kurorten, also dem balneologischen Institut (darunter: *das Gesundheitswesen, die Kurortsprobleme, die Kurortsnachrichten*) versammelt sind.

Die wichtigsten Forschungsprobleme stellen die Fragen der breit verstandenen Kurortsheilkunde und der Veränderungen dar, denen sie nach dem Jahre 1945 unterlagen. Der Artikel kann in sechs Teile eingeteilt werden, in denen die wichtigsten Fragen, die mit der Anwendung von natürlichen Heilmitteln verbunden sind, u.a. das Problem der Definierung eines Kurortes, und die Fragen, die mit den Heilfaktoren in den Sudeten-Heilorten, den Empfehlungen zu einer Sanatoriums-Heilkunde, Heilmaßnahmen, Saisontherapie und den natürlichen verarbeiteten Quellenprodukten, die in der häuslichen Heilmedizin angewandt werden verbunden sind, veranschaulicht werden.

Übersetzt von Alice Reiske

Využití přírodních léčebných prostředků v lázních v polských Sudetách a Sudetském předhůří po roce 1945, se zvláštním zohledněním města Duszniki-Zdrój – nástin problematyki

Shrnutí

Cílem článku je představení využití přírodních léčebných prostředků v sudetských lázních po 2. světové válce. Oblast výzkumu se překrývá s hranicí horského pásma, které od roku 1945 patří Polsku. Zmíněná tematika souvisí s dusznickými lázněmi a s ostatními lázněmi ležícími v předhůří i v samotném Sudetském pásmu. Na tomto území je soustředěno nejvíce lázeňských míst v Dolním Slezsku. Období po 2. světové válce se vyznačovalo vysokou dynamikou změn lázeňské léčby a proměn samotných míst. Na to mělo vliv mimo jiné zestátnění léčebných ústavů, nová sociální politika a tak zvaný nový model lázeňského hosta.

Problematika využití přírodních léčebných faktorů byla nastíněna na základě zdrojové databáze, kterou tvoří především archivní materiály, shromážděné v archivu Archiwum Akt Nowych ve Warszawie, ve Státním archivu ve Wroclawi a pobožce archivu v Kamieńcu Żąbkowickim, a také oborový tisk, který vydávají sdružení Uzdrowiska Polskie nebo ústav Instytut Balneologiczny (mimo jiné: *Zdravotnictví, Lázeňská problematika, Lázeňské zprávy*). Obsah článku byl doplněn o literaturu faktu a tištěné prameny.

Nejdůležitějšími výzkumnými tématy jsou otázky široce pojaté lázeňské léčby a změn, kterým tato léčba podléhala po roce 1945. Článek lze rozdělit do šesti částí, ve kterých byla blíže popsána nejdůležitější témata související s využíváním přirozených léčebných prostředků, mimo jiné problém definice lázeňského místa a záležitosti spojené s léčebnými faktory v sudetských lázních, indikacemi pro lázeňskou léčbu, lázeňskými procedurami, lázeňskou sezonou a přírodními lázeňskými léčivy používanými v domácí léčbě.

Překlad Otmar Robosz